

Gagelstruwelen

Hoofdstuk 19b

Eef Arnolds & Bernhard de Vries

Gagelstruwelen zijn in Drenthe veel zeldzamer dan wilgenbroekstruwelen. Ze komen zeer lokaal voor aan randen van beekdalen en in de oeverzone van veentjes die onder invloed van basenrijk grondwater staan. Vaak gaat het om smalle stroken struweel langs greppels en poelen, maar soms beslaan ze een aaneengesloten oppervlakte van enkele duizenden vierkante meters, onder meer in het Bongeveen bij Dondersen, het Achterste Veengebied bij Gasteren, het Kuijersbosch bij Nijeveen en in de Reitma en het Oelmersveentje bij Elp. Natte gagelstruwelen hebben vaak een ondergroei van veenmossen. In drogere varianten overheersen doorgaans strooisel van gagel, Pijpenstrootje en Hennegras. Wilde gagel is sterk achteruitgegaan en staat als gevoelig op de Rode Lijst van vaatplanten (Van der Meijden et al., 2000). Ongetwijfeld waren gagelstruwelen vroeger in Drenthe veel wijder verbreid.

Paddenstoelen in gagelstruwelen

Over paddenstoelen in gagelstruwelen is in de literatuur vrijwel niets te vinden. Vier soorten zakjeszwammen (ascomyceten) worden in Drenthe als karakteristiek voor gagelstruwelen beschouwd. Van de houtafbrekers op dode takken en twijgen zijn drie schijfzwammetjes op gagel gespecialiseerd. Daarnaast is één schijfzwammetje gebonden aan gagelkatjes. Deze kenmerkende soorten zijn slechts van enkele plekken in Drenthe bekend, maar in werkelijkheid vermoedelijk aanmerkelijk wijder verbreid. De desbetreffende paddenstoeltjes vallen weinig op en mycologen zoeken zelden tussen gagelstruiken naar paddenstoelen. Eén soort, het Gagelstromakelkje (*Rutstroemia myricae*), is alleen in de jaren tachtig tijdens mycosociologisch onderzoek in moerasbossen gevonden en geldt nu als verdwenen. Dit Schijfzwammetje is echter vast nog wel ergens in Drenthe aanwezig. In de jaren tachtig zijn zes proefvlakken van 1000 m² in gagelstruwelen mycosociologisch onderzocht (Arnolds n.p., Tabel 19.1). Hieruit blijkt dat dit type struweel van de verschillende moerasbossen en struwelen het armst is aan paddenstoelen met gemiddeld 46 soorten per proefvlak. Hiervoor zijn verschillende oorzaken. Gagel vormt geen ectomycorrhiza, zoals wilgen en Zwarte els, en heeft dus geen eigen mycorrhizapaddenstoelen. De weinige mycorrhizapaddenstoelen die in gagelstruwelen groeien, zijn altijd geassocieerd met

verspreide berken of wilgen. Uit deze groep is de Schubbige popzwam (*Laccaria proxima*) het meest aangetroffen, in 67% van de onderzochte struwelen. Voorts ontbreekt zwaar dood hout, zodat het assortiment houtzwammen beperkt is tot soorten van dunnere takken en twijgen. Hiervan is het Gagelfranjekelkje (*Incrucipulum sulphurellum*) specifiek voor Wilde gagel en in alle struwelen aangetroffen, vaak in grote aantallen. De twee andere kenmerkende soorten voor gagelhout zijn schaars. Dominant op gagelhout zijn wijdverbreide loofhoutverteeders (met tussen haken het percentage proefvlakken), zoals Gewoon waterkelkje (*Hyaloscypha hyalina* sensu lato, 100%), Kaal dwergoortje (*Resupinatus applicatus*), Gewoon meniezwammetje (*Nectria cinnabarina*, 83%), Gerimpelde korstzwam (*Stereum rugosum*) en Gespentrosvlies (*Botryobasidium subcoronatum*, 83%).

Het strooisel van Wilde gagel wordt langzaam afgebroken en hoopt zich vaak op onder de struiken. Aan de afbraak daarvan dragen enkele algemene saprotrofe paddenstoelen bij. In de onderzochte proefvlakken waren de meest verbreide strooiselafbrekers de Melksteelmycena (*Mycena galopus*, presentie 100%), Gestreepte trechterzwam (*Clitocybe vibecina*, 83%), Grijs mycena (*Mycena cinerella*, 67%), Kleine bloedsteelmycena (*Mycena sanguinolenta*, 67%), het Gewoon eikenbladzwammetje (*Gymnopus dryophilus*,

67%) en de Paardenhaartaailing (*Gymnopus androsaceus*, 67%). De aantallen vruchtlichamen kunnen oplopen tot enkele honderden per proefvlak van 1000 m².

Met gemiddeld zes soorten per proefvlak zijn van de onderzochte typen moerasbos gageelstruwelen en berkenbroekbossen het rijkst aan mosbewonende paddenstoelen. Dat aantal is het grootst in natte gageelstruwelen, waar de mosbedekking zeer hoog is met een groot aandeel van veenmossen. De mospaddenstoelen met de hoogste presentie zijn Geelbruin mosklokje (*Galerina hypnorum*, 100%),

Bleke moeraszwavelkop (*Hypholoma elongatum*, 67%), Bruine moeraszwavelkop (*Hypholoma udum*, 50%), Vlokkig veenmosklokje (*Galerina paludosa*, 50%), Oranje mosklokje (*Galerina calytrata*, 50%) en Veenmosgrauwkop (*Lyophyllum palustre*, 50%). Natte gageelstruwelen zijn daardoor belangrijk voor hoogveenpaddenstoelen, waaronder soms ook zeldzaamheden als het Slank kaalkopje (*Psilocybe turficola*).

Vanwege het zeer kleine aantal kenmerkende soorten met een gering aantal vindplaatsen is in dit deelhoofdstuk afgezien van de gebruikelijke groepskaartjes en grafieken.

Ciboria acerina

Gagelmummiekelkje

Status: Zeer zeldzaam, n= 9, n<99: 6, n>99: 5, trend --, RL08: Onvoldoende gegevens, eerste jaar: 1982.

Het Gagelmummiekelkje is een gesteeld, tot 4 mm breed, bruin schijfzwammetje dat vooral herkenbaar is aan het unieke substraat: overjarige, zwartverkleurde mannelijke katjes van Wilde gageel die tussen het strooisel op de grond liggen. De soort geldt in Drenthe als zeer zeldzaam, maar is zeker veel algemener verbreid. Een kleine concentratie vindplaatsen ligt in de veentjes ten westen van Donderen. Alle Drentse vondsten van voor 1999 komen voort uit mycosociologisch onderzoek in gageelstruwelen in de jaren 1982-1985, toen gericht naar deze soort gezocht is. Hij bleek destijds in vijf van de zes onderzochte proefvlakken (83%) aanwezig te zijn, zowel in kleddernatte als verdroogde terreinen, soms met meer dan 300 vruchtlichamen per 1000 m². Het duurde tot 2009 voordat het Gagelmummiekelkje opnieuw in Drenthe werd gevonden, en wel op vijf plaatsen, dankzij gericht zoeken in gageelstruwelen in het vroege voorjaar. Dat is de periode waarin het Gagelmummiekelkje fructificeert. Opmerkelijk genoeg zijn er ook twee vondsten uit oktober, iets dat in de literatuur niet vermeld wordt. De soort geldt ook in de rest van Nederland als zeer zeldzaam (NMV, 2013).

jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
0	0	1	10	0	0	0	0	0	2	0	0

Hyalopeziza corticicola

Gagelpiekhaarkelkje

Status: Uiterst zeldzaam, n= 1, n<99: 0, n>99: 1, trend ?, RL 08: Niet beschouwd, eerste jaar: 2003.

jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Piekhaarkelkjes zijn onder de microscoop te herkennen aan de spitse, dikwandige haren. Het Gagelpiekhaarkelkje is slechts 0,2 mm breed.

Het heeft een grijs hymenium en een lichte buitenkant door de bleke, lange haren. De sporen meten 5-6 x 1 µm. Het Gagelpiekhaarkelkje groeit gewoonlijk op twijgjes van Wilde gagel van mei tot september (Dennis, 1981; Ellis & Ellis, 1997). In het Drentse bestand zit één waarneming uit een grenshok in de omgeving van Allardsoog bij Bakkeveen (km 216-567, 2003). Hoogstwaarschijnlijk ligt de vindplaats in het Friese deel daarvan. In Nederland is het Gagelpiekhaarkelkje verder alleen bekend van Zundert (Noord-Brabant, 1955) (De Vries in Arnolds et al., 1995).

Hyalopeziza corticicola

Incrucipulum sulphurellum | Gagelfranjekelkje

OPN 1995: *Lachnum sulphurellum*

Status: Zeldzaam, n= 12, n<99: 7, n>99: 6, trend --, RL 08: Onvoldoende gegevens, eerste jaar: 1968. – Hab (n= 19): wilgenbroekstruweel (incl. gagelstruweel) 79%, vochtige heide 5%, vochtige, voedselarme loofhoutsingels 5%, berkenbroekbos 5%, elzenbroekbos 5%. – Sub (n= 20): dode twijgen 70%, dode takken 25%. – Org (n= 19): Wilde gagel 95%, loofbomen onbepaald 5%.

De bleke apotheciën van het Gagelfranjekelkje zijn niet groter dan 0,5 mm, maar ze vallen toch op doordat ze afsteken tegen het donkere, vochtige hout. Deze soort lijkt op het algemene Gewoon franjekelkje (*Lachnum virgineum*; zie aldaar), doch is in het veld herkenbaar doordat de aanvankelijk witte kelkjes later zwavelgeel verkleuren. Onder de microscoop zijn de stervormige kristallen aan de top van de haren zeer kenmerkend. De sporen zijn met afmetingen van 6-10 x 1-1,5 µm opvallend smal. Ook de exclusieve groeiplaats op dode twijgjes van Gagel is karakteristiek, maar het is toch oppassen geblazen, want ook het Gewoon franjekelkje is geregeld op takken van Wilde gagel aangetroffen,

jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
0	0	0	6	2	0	0	2	0	9	1	0

bijvoorbeeld in 50% van de door ons onderzochte proefvlakken (n= 6; Arnolds, n.p.). Het Gagelfranjekelkje in Drenthe volgt uiteraard het patroon van Wilde gagel en is vooral aangetroffen in de bovenloop van beekdalen, met een concentratie vindplaatsen in de veentjes ten westen van Donderen. Hij groeit soms ook bij aangeplante exemplaren in poelen of vijvers, bijvoorbeeld bij het voormalig Biologisch Station te Wijster. Tijdens mycosociologisch onderzoek in gagelstruwelen in de jaren 1982-1985 is het Gagelfranjekelkje in alle zes onderzochte proefvlakken gevonden, zowel in kleddematte als verdroogde terreinen, vaak met honderden vruchtlichamen per 1000 m². Waarschijnlijk groeit hij in Drenthe in vrijwel alle grotere gagelstruwelen, maar de meeste zijn nooit door mycologen bekeken. De soort geldt in Nederland als zeldzaam met buiten Drenthe een zwaartepunt in Noord-Brabant (NMV, 2013).

Rutstroemia myricae | Gagelstromakelkje

OPN 1995: *Poculum myricae*

Status: Verdwenen, n= 2, n<99: 2, n>99: 0, trend ---, RL08: Onvoldoende gegevens, eerste jaar: 1982

Het Gagelstromakelkje is een vrij onopvallend, gesteeld, bruin schijfzwammetje van 1-2 mm. Het meest opvallende is het substraat, want dit ascomycetje groeit uitsluitend op dode takken van Wilde gagel, waar het onder de schors een oppervlakkige zwartverkleuring van het hout te weeg brengt (Ellis & Ellis, 1997). De sporen meten 10-11,5 x 5-5,5 µm en bevatten oliedruppeltjes. In Drenthe is dit paddenstoeltje gevonden in twee uitgestrekte, natte gagelstruwelen met veel veenmossen, in het Bongeveen bij Donderen (km 230-

jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0

569, 1982) en het Oelmervveen bij Elp (km 238-546, 1982). Het zijn tot nu toe ook de enige bekende vindplaatsen in Nederland. Dat zegt echter niet zo veel, want er wordt zeer weinig in gagelstruwelen naar paddenstoelen gezocht en de soort is slecht bekend. De Drentse vondsten zijn te danken aan intensief mycosociologisch onderzoek in de jaren tachtig. Aangezien het Gagelstromakelkje destijds is aangetroffen in twee van de zes onderzochte gagelstruwelen, zou de soort wel eens aanmerkelijk algemener kunnen zijn dan nu wordt verondersteld.